

TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ ARACILIĞIYLA DEVRİM İHRACI PROJESİ

24 Ağustos 2024

Yıldırım Koç

1917 Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler, tecrit olmaları durumunda varlıklarını sürdürmeyeceklerini düşünerek hem Avrupa'da, hem de özellikle komşu ülkelerde komünistlerin iktidara gelmesi için projeler geliştirdiler. Projelerden biri de "devrim ihracı"ydı, "dışarıdan devrim"di, "devrimi süngünün ucunda taşımak"tı. Kızıl Ordu'nun başka bir ülkeyi işgaliyle bu ülkede "Sovyet sosyalist cumhuriyeti" kurma önerisi ilk kez 4-12 Kasım 1918 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen Doğu Halkları Komünist Örgütleri Birinci Tüm Rusya Kongresinde ortaya atıldı. Bu projeyi daha sistemli hale getirenlere, Kızıl Ordu generallerinden (daha sonra mareşalliğe yükseltelen) Mikhail Nikolaevich Tukhachevsky idi. Bu konuyu 14 Ağustos 2024 günü yayımladığım "Sovyet Rusya, Türkiye'yi İşgal Etmeyi Düşündü mü? 'Devrimi Süngünün Ucunda Taşımak' Tartışmaları" yazımda özetle ele almıştım.

"Devrim ihracı"nda önemli araçlardan biri de, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da esir düşen düşman askerleriydi.

Sovyet Rusya, bu askerleri komünizm mücadelesine katılmaya ikna edip, kendi ülkelerine gönderdiğinde, köklü dönüşümler gerçekleştirebileceği beklentisi içindeydi. Sovyet Rusya'daki savaş esirleri aracılığıyla "devrim ihracı" Macaristan ve Avusturya'da kullanıldı: "Bolşevizm Macaristan ve Avusturya'ya, Rusya'dan geri gönderilen savaş esirleri aracılığıyla getirildi." (F.Borkenau, *World Communism, A History of the Communist International*, W.W.Norton and Company, Inc., New York, 1939;114)

Bir Kafkas komünisti 1920 yılında şunları yazıyordu: "Sovyet Cumhuriyeti topraklarında büyük sayıda Türk savaş tutsağının bulunuşu devrimi Orta-Doğu'ya yaymak için bize çok değerli bir olanak sağlıyordu." (Alexandre Bennigsen – Chantal Quelquejay, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, Kesit Tanıtım Ltd.Ş., Ankara, 2005;137)

1918 yılı Mayıs ayında Sovyet Rusya'da Komünist Parti Merkezi Komitesi'ne bağlı Yabancı Komünistler Federasyonu oluşturuldu. 1918 yılı Ocak ayında ise Komünist Parti içinde Müslümanlar için özel bir çalışma başlatıldı. Partinin "Müslüman Örgütleri Merkezi Bürosu" oluşturuldu. Bu birimin adı daha sonra "Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkezi Bürosu" olarak değiştirildi. 1918 sonu ve 1919 başlarında bu büronun sorumlusu Stalin'di. Bu görevi ondan M. Sultangaliyev devraldı.

Anadolu'ya savaş esirleri aracılığıyla "devrim ihracı" 1918 yılı Temmuz ayında gündeme geldi:

"22-25 Temmuz 1918'de Moskova'da toplanan Türk Sosyalistler Konferansı'nda da 'silahlı bir Türk birliği' kurma kararı alınmıştır: 'Bütün dünya ihtilalcilerine vatan olan bugünkü Rusya'da beynelmilel bir içtimai inkılabın meydana gelmesine çalışan muhtelif millet ihtilalcileri arasındaki umumi vasatta Türklerin de bilfiil yer tutmaları Konferansça lazım görüldüğünden, bu lüzumu temin etmek üzere müsellah bir Beynelmillel Türk Sosyalist Kıt'ası teşkiline karar verildi.' (Akal, Emel, Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, İletişim Yay., İst.,2013;312-313)

4-12 Kasım 1918 günleri Moskova'da düzenlenen Doğu Halkları Komünist Örgütleri Tüm Rusya Birinci Kongresi'nde bu konu kapsamlı bir biçimde ele alındı. "Bu anlayış çerçevesinde Türk savaş esirleri arasında toplumsal devrim düşünceleri yaygınlaştırıldı ve Türk işçi ve köylülerinden oluşan ve uygun bir anda Türkiye'de bir proleter ayaklanmasının örgütlenmesinde bir nüve olarak kullanılabilir bir Kızıl Ordu birliğinin oluşturulmasıyla bu savaş esirlerinin toplumsal devrime hazırlanması için somut adımlar atıldı." (M. A., Persits "Eastern Internationalists in Russia and Some Questions of the National Liberation Movement (1918-July 1920)", *The Comintern and the East, The Struggle for the Leninist Strategy and Tactics in National Liberation Movements*, ed. R. A. Ulyanovsky, Progress Publishers, Moscow, 1979;113)

Bu kongreye katılanlar arasında Mustafa Suphi, Cevdet Ali, Nazmi ve İsmail Lütfi de vardı. Bu kişiler yaptıkları ortak açıklamada "tüm Türk komünist müfrezelerinin Güney Cephesi'nde yoğunlaştırılmasını ve eksiklerin Rusya'daki Türk savaş esirlerinden tamamlanmasını" istedi.

Kongrenin kabul ettiği kararların altıncısı "Türk işçi ve köylü savaş esirlerinin üzerinde yoğunlaşılması konusunda acil önlemlerin alınması, bu kişilerin Kızıl Ordu birliklerinde örgütlenmesi ve Güney Cephesi'ne gönderilmesi" biçimindeydi.

Bu karar uygulamaya konuldu. Türk komünistleri 1919 yılı Mayıs ayında Kırım'da toplanmaya ve askeri birlikler oluşturmaya başladı. Bir kaynak, Kırım'da toplanan "Türk proleterlerinin" sayısının 10 bin olduğunu ileri sürüyordu. (Persits,1979;114)

Türk savaş esirleri ve diğer Anadolu Türkleri 1919 yılının ilk aylarından itibaren Odessa üzerinden Anadolu'ya geçmeye başladı.

Doğu Halkları Komünist Örgütleri Tüm Rusya İkinci Kongresi 22 Kasım-3 Aralık 1919 tarihlerinde toplandı. Kongre'de "uluslararası Kızıl Ordu"nun bir parçası olarak bir Müslüman kızıl ordusunun kurulması ve bu ordunun Doğu ülkelerinde devrim yapmada kullanılması önerisi kabul gördü. Ancak Lenin'in "din temelli" örgütlenmelere karşı çıkmasıyla bu proje durduruldu. (Persits,1979;122-123) Ancak bu arada TKP'nin nüveleri de bir ölçüde oluşmuştu.

SOVYET RUSYA'DAKİ ESİR TÜRK ASKERLERİNİN FAALİYETİ

1918 yılında Osmanlı Devleti yenildiğinde, Rusya'da 63 bin dolayında Türk savaş esiri vardı. Ayrıca 50-60 bin dolayında Türk kökenli Rus vatandaşı da Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, kontrol altında tutulmaları amacıyla, yaşadıkları yerden uzaktaki kamplara yerleştirilmişti. Bunların dışında, özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki Osmanlı vatandaşlarından çalışmak üzere Rusya'ya gidip orada kalanlar vardı. Rus Devrimi, bu üç grup insanı da etkiledi.

1918 yılı ortalarında Kafkasya'da 20 bin, Sovyet Cumhuriyeti'nde 10 bin, Ukrayna'da 5 bin, Sibiry'a'da 10 bin Türk savaş esiri olduğu tahmin ediliyordu. (Kutlu, Cemil, *Rusya'da Türk Harp Esirleri, 1914-1921*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2023;22)

Bu insanların bir bölümü komünist oldu ve Rusya'daki iç savaş sırasında Beyazlara ve emperyalist istilacılara karşı Bolşeviklerin safında savaştı. Türklerden oluşan komünist birlikler Rusya'daki eski Çekoslovak savaş esirlerinin isyanının bastırılmasında, Kazan'da, Türkistan'da, Kırım'da ve diğer cephelerde savaşa katıldı.

Sovyet Müslüman Askeri Teşkilatı 1918 yılı başlarında, esir Türk askerleriyle ilgilenmeye başladı. İlk amaçları, Kızıl Ordu içinde bir Türk Bölüğü oluşturmaktı. Kızıl Ordu içinde Enternasyonal Alay'a bağlı bir Türk bölüğü kuruldu. Oluşturulan "Türk Kızıl Rotası" (Bölüğü) 1918 yılı Ağustos ayında Çeklerle savaştı, 12 ölü ve iki yaralı verdi. "25 Eylül 1918'de (...) Türk

Kızıl Rotası (Bölüğü)'nün kuvvetlendirilmesi kararlaştırılmış ve bu rotanın komiseri olarak da Mustafa Suphi seçilmiştir." (Aslan,1997;62-63)

Mustafa Suphi de Üçüncü Enternasyonal'in 1919 yılı Mart ayı başındaki Birinci Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu duruma şöyle değindi: "Bugün Rusya'nın birçok cephelerinde Sovyet iktidarını müdafaa için binlerce Türk Kızıl Muhafız da faal görev almıştır." (Aslan,1997;46)

Rus Devrimi sonrasında Sovyet Rusya'da 63 bin dolayında esir Türk askeri vardı. 1918-1919 yıllarındaki geri dönüşlerden sonra, 1919 yılı Eylül ayında Sovyet Rusya'da 10 bin dolayında Türk askeri kalmıştı.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Türkiye Komünist Partisi'ni 1920 yılı Eylül ayında kurma çalışmaları yoğunlaştıkça, Türkiye'ye gidiş hazırlıkları da gündeme geldi. Amaçlanan, Sovyet Rusya'daki esir Türk askerleri arasında sürdürülecek propagandayla, komünist askerlerden oluşan bir askeri birliğin de Anadolu'ya geçmesiydi.

"Mustafa Suphi, Türkistan'da Türkiyeli harp esirlerinden bir kızıl askeri kıtanın teşkil edilmesi çalışmalarında da bulunmuştur. Sonradan Bakû'ya gelindiğinde Türkistan Cephesi Komutanı olan Frunze'ye, TKT (Türkiye Komünist Teşkilatı, YK) adına, Mustafa Suphi müracaat ederek Türkiye'ye gönderilmek üzere bu kıtanın Bakû'ya gönderilmesini rica edecektir." (Aslan,1997;77)

"TKT, Bakû'ya gelip bir taraftan teşkilatını yerleştirirken, diğer taraftan da Bakû'da bulunan Türk askeri esirlerinden bir Türk Kızıl Alayı oluşturmak için çalışmalara girişecektir.

"Aslında 1918'de kurulan Türk Kızıl Bölüğü ile Bakû'da kurulacak Türk Kızıl Alayı, kuruluş amacı açısından birbirinden farklılık göstermektedir. 1918'de Rus Sovyet devrimine katılmak ve onun düşmanlarına karşı mücadele etmek esas iken, şimdi Bakû'da oluşturulmaya çalışılan Türk Kızıl Alayı'nın gayesi Türkiye ile ilgiliydi. Şöyle ki bu kuvvet hem Türkiye'yi işgal eden emperyalist ve kapitalistlere karşı kullanılabilir, hem de Türkiye'ye Sovyet rejimi yerleştirmekte önemli rol oynayabilirdi. Mustafa Suphi, Taşkent'e geldiğinde, bir taraftan buradaki Türk askeri esirlerinden Türk Kızıl Asker Kıtası teşkil etmek faaliyetlerinde bulunurken, diğer taraftan da Bakû'ya propaganda ve teşkilat işleri ile meşgul olmak üzere gönderdiği Abid Alimov, Bakû'da bulunan Türk askeri esirlerinden bir Komünist Kıta-yı Askeriyesi oluşturmak için çalışmalarda bulunmuştu." (Aslan,1997;116)

Türkiye Komünist Teşkilatı 27 Mayıs 1920 tarihinde Bakû'ya geldi ve TKT Kızıl Asker Kıtası'nı, TKT'nin Askeri Şubesi'ne bağlı olarak meydana getirdi. Bu askeri yapının siyasi komiserliğine de TKT yöneticilerinden Süleyman Sami getirildi. Ancak işin ilginç yanı, Süleyman Sami'nin gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın adamı olmasıydı.

12 Haziran 1920 tarihinde Türkiye Komünist Teşkilatı Bakû Komitesi tarafından sunulan raporda belirtildiğine göre, Türkiye'ye gidecek birlikte 250'den fazla asker vardı ve bu birlik Onbirinci Kızıl Ordu'ya bağlıydı.

Mustafa Suphi, TKT Birinci Kongresi'ne sunduğu tasarıda Kızıl Asker Kıtaatı'nın Türkiye'ye gönderilmesi hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Birinci Alayın mevcudu az müddette tezayüt (sıkıştırma, YK) ile yediyüze karib (yakın, YK) bir hale geldiği ve seferberlik muvaffakiyetle devam ettiği sıralarda, Moskova'daki Anadolu elçiliğinin vekili olan İbrahim Tali Bey'in Onbirinci Ordu Kumandanı ve Merkezi Hey'et mülakatında 'Türkiye'nin adama ihtiyacı yoktur, ancak esliha (silaha, YK) ve cephaneye ihtiyaç vardır' yolunda vaki olan ifadesi üzerine ordu kumandanlığı tarafından seferberliğin durdurulması hususundaki istifsara (sorulmaya, YK) tarafımızdan cevap-ı muvafakat (onay yanıtı, YK) verilerek seferberlik durdurulmuştur. Böylece onbeş yirmi bin kişilik müsellah (silahlı, YK) bir kuvvetin müstevlilere

(istilacılara, YK) karşı gönderilmesinden, maahazâ (böylece, YK) Anadolu kıyamcılıyla (direnişçileriyle, YK) arada bir suitefehhüm (yanlış anlama, YK) vücuda getirmemek maksadıyla sarf-ı nazar olunmuş ve mühim bir fırsat elden kaçırılmıştır. Şimdiki halde mevcudu bine yaklaşan alayın iki haftaya kadar Anadolu'ya sevki hazırlıklarıyla uğraşmaktadır." (Aslan, Yavuz, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997;121-122)

Bu durum, TKP'nin 1985 yılında yayımlanan kitabında şöyle anlatılmaktadır:

"Kızıldünya gönüllü yazılan Türk birlikleri, yurda dönüp ulusal kurtuluş savaşımıza bir an önce katılmak istiyorlardı. 1920 yılının Mayıs ayında Türkistan'da kurulu Kızıl Türk Savaş birliği ve bu birliğin başındaki komite, Bakü'ye geldi. Türk Nişancı Alayı daha da genişledi ve bir tümen oluşturdu. Türkiye Komünist Partisi, bu tümenin yetiştirilmesi, politik eğitimi için özel bir program hazırladı. TKP, özellikle bu tümenin Anadolu'ya, kurtuluş savaşı cephesine tez elden gönderilmesine karar verdi. Ancak gericiler, Kazım Karabekir, Ankara hükümetinin Moskova'daki temsilcisi İbrahim Tali, 'Türkiye'nin adama ihtiyacı yok. Sadece silah ve cephaneye ihtiyacı vardır' dediler. Bu tümen, Bakü'de 11. Ordu Komutanlığı'na bağlıydı. Ankara hükümeti temsilcisinin bu sözleri üzerine ve 11. Ordu Kumandanlığı'nın seferberliğin durdurulması konusundaki sorusuna olumlu yanıt veren Türkiye Komünist Teşkilatı şu açıklamayı yapar: 'Böylece 15-20 bin kişilik silahlı bir kuvvetin istilacılara karşı gönderilmesinden -Anadolu'da ayaklananlar ile arada bir yanlış anlamaya yol açmamak amacıyla- vazgeçilmiş ve önemli bir fırsat elden kaçırılmıştı.' " (TKP, TKP 65 Yaşında, Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, Essen, 1985;30)

İbrahim Tali Bey'in daha sonra, asker sayısı 800'ü bulan Türk Kızıl Alayı'nın Türkiye'ye gönderilmesine onay verdiği anlaşılmaktadır. Ancak 1921 yılı Mart ayında Türkiye'ye gelenler, bu proje ilk uygulamaya konulurken onlardan beklenenden daha farklı bir durumdaydı.

TÜRK KIZIL ALAYI'NIN TÜRKİYE'YE GELME GİRİŞİMİ

10 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası yönetiminin 18 Eylül 1920 günlü ikinci toplantısı tutanağında şu noktalar belirtilmektedir:

"Türkiye fevkalade murahhası (özel yetkili temsilcisi, YK) yoldaş İlyava'nın mektubu okundu. Bunda Türk askerleri 10 güne kadar Türkiye'ye izam edileceğinden (gönderileceğinden, YK) komünist terbiyesi verilmesi ve aralarına komünistler sokulması lazım gelir, diyor. (...) Arkadaşlardan Emin yoldaş alay kumandanlığına tayin edilerek kumanda heyetinin de vazife ve tayini meselesi, (...) Anadolu'ya alay vürudu (alayın varışı, YK) hakkında Kazım Karabekir nezdine ve Anadolu'ya bir kurye izamı (...)" (Demirel, Yücel, TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004;25)

TKP yönetimi 22 Eylül 1920 günkü beşinci toplantısında bu konuyu ele aldı. Mustafa Suphi şu bilgiyi verdi: "Kıta-ı askeriye intizama girdi. Kumanda heyeti ıslah edildi. Kursantlardan (askeri eğitim görenlerden, YK) otuz beş kişi kadar orada istihdam ediyor. Elbise ve sair malzemeler henüz verilmedi. Bu hususta harbi şube reisi Süleyman Nuri yoldaş ile kıta kumandanı Mehmet Emin yoldaşa kumandanlar ile görüşmeleri için kendilerine vesika verilmesine." (Demirel/1,2004;32) İşin ilginç yanı, kıta kumandanı yapılan Mehmet Emin'in gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın adamı olmasıdır.

Türk Kızıl Alayı Bakû'de bir gösteri yürüyüşü yaptı. Yürüyüş sonrasında Kızıl Ordu Kulübü'nde bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda Kızıl Ordu adına Taçkov ve Türkiye Komünist Fırkası adına Mustafa Suphi birer konuşma yaptı. TKP yöneticilerinden Ethem Nejat da bir metin okudu. Bu metin askerler tarafından onaylandı. Bu metin şöyledir:

"Rusya'da Sovyet Hükümeti ve Kızıl Ordu, Rusya'yı nasıl düşmanlar ve Avrupa kapitalistleri elinden kurtardı ise, biz de Türkiye'ye gittiğimiz zaman Türkiye proletaryasını, işçisini, çiftçisini memleketimize musallat olan ve fukaranın yiyeceğini, içeceğini çalıştırmak suretiyle elinden alan ve mazlum halkı helak eden İngiliz, Fransız emperyalistleri ve onların yardakçıları olan Yunanlılar ve Taşnaklar elinden kurtaracağız. Kırmızı Rusya ile Türkiye arasındaki kardeşliği daha ileri götürerek silahımız, hayatımız ve bütün varlığımız ile bütün dünya emperyalistlerine ve ekspluvanosyoncularına karşı harp edeceğiz." (Aslan,1997;280-281)

Bu karar TKF İstihbarat Şubesi tarafından Türkiye'ye bildirildi. Bir hafta sonra Türk Kızıl Alayı Türkiye'ye gitmek üzere yola çıktı. "Birinci Türk Kızıl Nişancı Alayı, Kızıl Ordu'nun yardımcılarıyla teçhiz edilerek, 14 Ekim 1920'de, Bakû'dan Zengezur'a hareket eder. Buradan Nahçıvan'a geçilerek Türkiye'ye gitmeleri planlanmıştı. Ancak bu Alay'ın Zengezur'da Taşnak Ermeni Ordusu tarafından önü kesilmiş ve burada Ermenilerle yapılan müsademede 60 ölü ve yaralı ile fazla zayıf vererek geri dönmek zorunda kalmıştır." (Aslan,1997;123) Bu çatışma sonrasında Türk Kızıl Alayı'nın sayısı 350'ye indi.

TÜRK KIZIL ALAYI'NIN AMACI VE ÇALIŞMA TARZI

Türk Kızıl Alayı'nın Anadolu'ya geçmedeki amacı, Mustafa Suphi'nin 28 Ekim 1919 tarihinde yazdığı "Bizim İşimiz" başlıklı yazıda açıkça ifade ediliyordu.

Mustafa Suphi'nin Moskova'da 28 Ekim 1919 tarihinde yazdığı "Bizim İşimiz" başlıklı yazı, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bağlı olmanın değil, "Anadolu'daki bütün işleri kendi eline" almanın amaçlandığını göstermektedir. Bilal Şen'in Rusya'daki arşivde bulup açıkladığı belge aşağıda sunulmaktadır:

"Bizim İşimiz.

"A – Sosyalist ve Sosyal Demokrat parti örgütlerinde komünist propagandasını şiddetlendirmek, bölgelerde (bire) matbaa elde etmek, bire gazete çıkarmak, edebiyat sağlamak, bizim programa göre hareket edenlerin ve bizim sosyalist partilere sempati duyanların (katılacağı) bir kongre toplamak ve Üçüncü Enternasyonal'in diktatörlük (ilkesini) kabul etmek, ilk fırsatta Türkiye Komünist Partisi'ni ilan etmek.

"B – Böylece Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki partizan müfrezeleri arasında bağlar kurmak için cephe gerisi sağlamak ve bu hareketi güçlendirmek için Askeri Devrim Komitesi kurmak gerekir.

"Bu teşkilat bağımsız olacak, ama bizim örgütlerin güdümünde bulunacak.

*"Türkiye Askeri Devrim Komitesi'nin bütün işi, gerek Sovyet Rusya'da ve gerekse tüm dünyada sosyal devrim hareketinin devamı ve muhafazası doğrultusunda yoğunlaşacak. O İngiliz-Fransız işgalcilerine karşı, Anadolu hareketine, bu hareketin Kafkas'lara yapılmasına, o yerlerde Sovyet erki örgütlenmesine geniş yardım gösterecek. **Türkiye Askeri Devrim Komitesi ilk olanaktan yararlanıp Anadolu'daki bütün işleri kendi eline alarak Sosyalist Türkiye'yi kuracak ve sınırdaş Sovyet Rusya'yla el ele verme amacına yönelecek.** İmza: Mustafa Suphi, Moskova, 28 Ekim 1919" (Ersin Tosun (der.), Bilal Şen Arşiv Çalışmaları, Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2019, s.93)*

Türk Kızıl Alayı'nın Anadolu'ya geçtikten sonra yapacağı çalışmalara ilişkin olarak 11 Ekim 1920 günü yapılan toplantıda alınan karar da bu doğrultudadır. Öngörülen çalışma tarzı, ordu

içinde komünistlerden oluşan açık veya gizli ayrı yapılanmaların gerçekleştirilmesidir. Mustafa Suphi'nin 28 Ekim 1919 tarihli yazısındaki politika izlenmektedir. Türk Kızıl Alayı'nın Anadolu'ya geçtikten sonra karşılaşılabileceği olasılıklara göre iki ayrı strateji öngörülmektedir:

"11 Teşrinievvel 1920 Tarihinde Toplanan Dört Kişiden Mürekkep Komisyonun Müzakerâtını (Müzakerelerini, YK) Müşir (bildiren, YK) Zabıtnamesidir"

"1-Alay Türkiye(ye) gittiği vakit oradaki kıtaata tevzi ve taksim olunmak ihtimaline karşı hücremiz münasip yollar bularak ve siyaset takip ederek alayın taşıdığı nam ve mevcudiyetini muhafaza etmesi tarafını var kuvvetiyle iltizam etmeye (gerekli görmeye, YK) çalışır ve bu esası kabul eder.

"2-Alayımız nam ve mevcudiyetini muhafaza ettiği takdirde âtideki (aşağıdaki, YK) fıkraları nazar-ı dikkate alarak hareket etmesi esasını kabul eder.

"a) Alay dahilinde ve bilhassa kendi komünistlerimiz arasında son derece disipline riayet etmek ve muvafık (uygun, yerinde, YK) tedbirler ittihaz ederek (tasarlayarak, YK) matlub (istenen, YK) intizamın teminine çalışmak.

"b) Alay dahilinde maarif ve medeniyet ve sanayi-i nefise (güzel sanatlar, YK) işlerinde fevkalade ehemmiyet verilerek her türlü tedbirlerle ahvâl-i ruhiyeyi (ruh halini, YK) okşayacak komünizm şiarı üzerine icab eden mitingler, tiyatrolar, konsirtler (konserler, YK) tertib ederek diğer kıtaattan (kıtalardan, YK) celbedeceğimiz misafirlere maksad ve mefkûrelerimizi (ülkülerimizi, YK) tebliğ ve telkin ile bunları gelecek için hazırlamak çarelerini bulmak.

"c) Hariçte ahali-i mahalliyenin (yerli halkın, YK) ruhlarını okşayarak hal-i hâzır (şimdiki durumdaki, YK) idarenin ne kadar gaddar ve fena bir halde devam etmekte olduğunu münasip fırsatlarla anlatmak ve hatta isbât ederek bu hususta kendi kendilerine karar vermek çarelerini bulmak ve ikna etmek ve komünizmaya doğru onları celb etmek.

"Bu hususta fevkalâde ihtiyâtkâr davranmak iktiza edeceğini (gerektireceğini, YK) hiçbir zaman nazar-ı dikkatten dûr (uzak, YK) tutmamak.

"3-Alayımızın Türkiye'de vaziyet ve harekât-ı askeriye icabı tevzi ve taksim edildiği takdirde hücremiz de tabiatıyla dağılacaktır. Alay hücrelerinde komünist ve namzed mevcuttur. Bu yoldaşlar yeni intisâb edecekleri (bağlanacakları, YK) kıtalarda oranın disiplinine ve nizam ve intizamına halel getirmemek suretiyle yeniden hücreler teşkil edilip bu hücreler bütün mevcudiyetleriyle uğraşır ve komünistlerin komünizm esasatı dahilinde hareket etmelerini temin ile beraber diğer arkadaşların da bu hücrelere dahil olmaları çarelerine tevessül etmek esasını kabul eder.

"İntisab ettiğimiz yeni Türk kıtalarında zabitan ve efrâd (askerler, YK) her ne kadar mutaassıp ve mütekid (dini bütün, YK) bulunsalar bile bunların ruhlarına hulul edilerek (girilerek, YK) ve incitilmeyerek bizim saflara geçmesini temin etmek ve birden bire calı (yapmacıklık, düzme, YK) ve gayr-i muvafık tedbirlerle tevahhuşlarına (ürkmelerine, YK) meydan vermemek üzere İslamiyet nokta-i nazarından komünizm, esasatı tefsir ve teşrih edilerek (açıklanarak, YK) telkin edilmesi lazımdır.

"Bunun için:

"Alayda mevcut komünistlerin şayet diğer kıtaata taksimi esnasında yekdiğerlerinden ayrı düşmeleri üzerine komünistlerin teşkil edecekleri hücreler diğer hücrelerle gayet sıkı bir rabita temin edilmesi muamelât ve harekâta bir yeknesaklık bulunmasını katiyen taht-ı karara (karar altına, YK) alır.

"Yekdiğerine karib (yakın, YK) veya uzak hücrelerin ayda bir veya münasip zamanlarda birleşerek içtima etmek vasıtalarını ve çarelerini temin etmek.

"Alayın dağılması ve taksim olunması ihtimaline binaen az bulunan komünistlerin hal-ı hazır hücre tarafından yeniden komünistler yetiştirerek mevcudun fazlalaşmasına gayret eder." (Demirel/1,2004;93-94)

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve TKP'nin diğer yöneticilerinin 12 Kasım 1920 günü Bakû'de yaptıkları toplantının tutanağında da, Ermenilerle yaşanan çatışma ve Anadolu'ya geçiş için yeni yol arayışı konusunda şu değerlendirmeler yer alıyordu:

"Mehmet Emin – Alayın faaliyetini evvelce gönderdiğim bir raporda bildirmiştim. (...) Mevcudumuz hareketimizde 750 idi, muharebede 600 süngü soktum. Bugün cepheye sağlam 385 süngü kalmıştır. Her gün de tenakus ediyor (azalıyor, YK). Böyle giderse alay kendi kendine mahv olur. Bunları böyle boş boşuna mahvetmeğe ne mana var. Bizim maksadımız yol açıp geçmek idi. Bu olmadığı takdirde niçin mahvolsun." (Demirel/1,2004;191)

"Süleyman Sami – Biz askeri teşkil ettiğimiz zaman bunu Türkiye'ye göndermek için teşkil etmiştik. Bu maksatla gönderdik. Oradan geçmek imkânı yok olduğu anlaşılıyor. Maksadımız neticelenmiyor. Bize verilsin teklif edelim. Türkiye'ye geçirmek için bunu geri çağırıp bu cepheden Karakilise'den geçirmek daha kolay." (Demirel/1,2004;194)

TKP kaynaklarında 1920 yılı sonlarında "Kızıl Asker Kamunist Fırkasına Kayıt ve Kabulü Edilenlerin Esamisi" listesinde 112 kişi bulunmaktaydı. (Demirel/1,2004;297-301)

ANADOLU'NUN TÜRK KIZIL ALAYINA İLİŞKİN TAVRI

Anadolu'da sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosu, Sovyet Rusya'daki gelişmeleri yakından izliyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Komünist Fırkası içinde, Süleyman Sami ve Mehmet Emin gibi adamları vardı. Bu kişiler ve belki bazı başka görevliler, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ve Sovyetler Birliği'nin politikalarını ve atacakları adımları, büyük olasılıkla, Mustafa Kemal Paşa'ya bir biçimde aktarıyordu.

Mustafa Suphi, Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı 19 Eylül 1920 tarihli mektupta, Türk Kızıl Alayı'nın yakında Anadolu'ya gönderileceğini ve Kazım Karabekir Paşa'nın ordusunun emrine verileceğini bildirdi (Aslan,1997;293-4) Bu bilgi derhal Ankara'ya iletildi.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet (İnönü) Paşa'nın, 22 Ekim 1920 tarihinde (Büyük Millet Meclisi ordusunun henüz hiçbir askeri başarı gösteremediği günlerde) Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği talimatta, gelişmelerin yakından izlendiği görülmektedir. Talimatta, Mustafa Suphi'nin kontrolünde bir kuvvetin bulundurulmasına kesinlikle izin verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Şifre şöyledir:

"Zata Mahsustur

"Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

"Mustafa Suphi Yoldaş'ın Türk Komünist Fırkası'nı memleketimize nakletmekte olduğu malumdur, Haber alındığına göre firkanın teşkilatından başka biçare esirlerimizden tav'an (kendi istekleriyle, YK) veya kerhen teşkil olunmuş bir kırmızı alayı da beraber getirmektedir. Mustafa Suphi'nin maiyetinde bir kuvvet bulundurulmasına katiyen cevaz ve müsaade verilmemesi takarrür etmiştir (kararlaştırılmıştır, YK). Getireceği alayın tarafınızdan doğrudan doğruya emir verilerek, onun maiyetinden ayrılması ve cepheye sevk edilmesi lazımdır. (...) Zaten Türkiye Komünist Fırkası Ankara'da bir siyasi fırka olarak alenen teşekkül etmiş olduğundan, Mustafa Suphi Yoldaş'ın memleketimiz içinde ancak mezkûr (sözü edilen, YK) fırka dahilinde çalışması mümkün olacaktır." (Aslan,1997;294-295)

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 8 Kasım 1920 tarihli "T.K.P.'nin Günümüz Koşullarındaki Asgari Programıyla İlgili Kararı"nda da, bu amaç daha yumuşak bir biçimde şöyle ifade ediliyordu:

“Bugünkü ortam ve koşullarda, bu görevlerin en önemlisi, Anadolu’yu emperyalist işgale karşı savunan isyan hareketini güçlendirmek ve bu hareketi yöneten hükümeti desteklemektir. Bunun yanı sıra, Türkiye’de oldukça üstün durumdaki isyan hareketinin davasını tamamiyle hükümetin yüksek memurlarının ve burjuvazinin eline bırakmamak için Türkiye Komünist Partisi, işçi ve köylü emekçi yığınları arasında sınıf bilincini uyandıracak duruma gelinceye kadar devrimci hareketi derinleştirmeyi ve böylece bir taraftan Antant devletlerine karşı genel düşmanlık ortamından faydalanıp sosyal devrim fikirlerinin emekçi yığınları arasında filizlenmesine yardımcı olmayı, diğer taraftan da, bolşevizme sempati duyan akım ve eğilimleri güçlendirip tanzim etmeyi gerekli görüyor.” (Demirel,2004;154-155)

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının 9 Aralık 1920 günü Bakü’da gerçekleştirdikleri toplantıda Türk Kızıl Alayı ile ilgili olarak şu değerlendirme de yapıldı:

“Birinci Türk Kızıl Alayı nezdine hediyeler vermek ve hatırlarını ve ihtiyaçlarını istifsar etmek (sormak, YK) üzere merkezi heyet namına giden Nazmi yoldaş avdet etti (döndü, YK). Evvel emirde yoldaşın getirdiği alay kumandan vekili harbi ve harbi siyasi komisyarı İsmail Hakkı yoldaşların alay namına yazılan mektup kıraat edildi (okundu, YK). Bu mektupta şöyle deniyordu: ‘İnkılapçı Kızıl Alayımızın Ermeni Daşnak çeteleriyle yaptığı muharebatta (savaşlarda, YK) gösterdiği yararlık ve fedakarlığın takdir ve ihda edilen (hediye edilen, YK) eşya ve saire ile taltif edildiğini mutazammın tahriratın (içeren mektubun, YK) Nazmi yoldaşın da hazır bulunduğu bir içtimainda Şuşa kalede umum alay yoldaşlarımıza okunmuş, eşyalar Nazmi yoldaş huzuruyla yaralılara ve alay yoldaşlarımıza tevzi edilmiştir.’ “ (Demirel,2004;249)

Ali Fuat Paşa’nın 1921 yılı Ocak ayındaki gözlemleri gerçekçiydi:

“1921 yılı Ocak ayı içinde büyük elçilik vazifesine başlamak üzere Moskova’ya gidiyordum. Bakü’den geçerken, Sovyetlerin tehdit ve tazyığı ile Türk İştirakiyun teşkilatı tarafından bir iki yüz mevcutlu ve tam teçhizatlı bir piyade alayının kurulduğunu gördüm. Alay esaretten yurda dönmekte olan Türk zabıt ve askerlerinden vücuda getirilmişti. Mustafa Suphi ve arkadaşları bu alayı, Türkiye’de kendi maksatlarına alet olarak kullanmak hayaline kapılmışlardı. Zabıt ve askerlerle konuştum. Hiçbirinin Türkiye İştirakiyun teşkilatına ve Bolşeviklik akidelerine bağlı bulunmadıklarını, bir an evvel yurda dönerek kurtuluş davasına iştiraki arzularıklarını memnuniyetle müşahede ettim.” (Cebesoy, Ali Fuat, Moskova Hatıraları, 21.11.1920-2.6.1922, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955;37-38)

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Sovyet Rusya’daki esir Türk askerleri kullanılarak, Sovyet Rusya’dan Türkiye’ye “sosyal devrim ihracı”na izin vermedi. Zaten bu doğrultudaki çabalar da başarısız kalmış, küçük bir grubun Anadolu’nun belirlediği koşullarda gelmesine izin verilmişti. Nitekim, Anadolu Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında 1921 yılı Mart ayında ilk antlaşma imzalanırken, küçük bir esir Türk askerleri birliği Türkiye’ye geldi ve Anadolu’nun emrine girdi.

Sovyet Rusya’nın, Anadolu’daki kurtuluş mücadelesini Çerkes Ethem kuvvetleri, Yeşil Ordu, Meclis’teki Halk Zümresi, Türkiye’ye büyük bir askeri heyetle gelen Sovyet elçisi ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’na ve Mustafa Suphi ekibine ilave olarak, Anadolu’ya sokulacak Türk savaş esirlerinden oluşan bir askeri birlik aracılığıyla kontrol altına alma girişimi önlendi.

TÜRK KIZIL ALAYI TÜRKİYE'DE

16 Mart 1921 günü Ankara'daki milli hükümet ile Sovyet Rusya arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" (1921 Moskova Antlaşması) imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanmasının hemen ardından da, Türk Kızıl Alayı'nın geri kalan bölümü Türkiye'ye doğru yola çıktı.

Türk Kızıl Alayı'nın Türkiye'ye gönderileceği 1921 yılı Şubat ayı içinde Kazım Karabekir Paşa'ya bildirilmişti. Bu arada Birinci İnönü Savaşı kazanılmış, Çerkes Ethem ayaklanması bastırılmış ve Mustafa Suphi ve yoldaşları Enver Paşa'nın Trabzon'daki ekibi tarafından katledilmişti; Sovyet Rusya'nın projesi çökmüştü. Moskova'da bulunan Ankara Hükümeti temsilcisi İbrahim Tali Bey, yurda dönmek üzere, 8 Mart 1921'de Bakû'ya geldiğinde, Türk Kızıl Alayı da Türkiye'ye gitmek için hazırlıklarını tamamlamıştı. Böylece İbrahim Tali Bey, bu alayı da yanına alarak, trenle Ermenistan üzerinden Türkiye'ye gelmek üzere Mart ayı ortalarında, Bakû'dan hareket etti. Bakû'dan törenle uğurlanan Türk Kızıl Alayı, Tiflis yolu ile 21 Mart 1921 tarihinde Karakilis'e geldi. (Aslan,1997;360)

Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, gelişmeleri 22 Mart 1921 tarihli bir telgrafla Ankara'ya bildirdi:

*"Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne
Kars 22/3/37 (1921)*

"Bakû'daki Onbirinci Kızıl Ordu muavenetiyle (yardımıyla, YK) Türk Komünist Partisi tarafından teşkil olunan, Zengezur'da Taşnaklarla muharebe eden ve bilahare Bakû'ya avdet eyleyen, Rusya'daki üseramızdan (tutsaklarımızdan, YK) mürekkep (meydana gelen, YK) bir alay bakiyesi 13 zabıt ve üçyüz elli neferle 21.3.37'de Tiflis tarihiyle (yoluyla, YK) Karakilis'e gelmişti. Vürûdlarında (Gelişlerinde, YK) Şark Cephesi mıntikasına mensup efradın silahları alınarak terhis muamelesi yapılacak ve Garp Vilayetleri ahalisinden olan zabitan ve efrad (askerler, YK) silahlı olarak bir kıta halinde garbe sevk olunacaktır." (Aslan,1997;360)

22 Mart 1921 tarihli yazıda, Karakilis'e gelen Türk Kızıl Alayı'nın 350 kişiden oluştuğu belirtilmişti. Ancak Kars'a 268 asker ve 19 subay geldi. Anlaşıldığı kadarıyla, Türk Kızıl Alayı'ndan 63 kişi Karakilis'te kaldı.

Kızıl Türk Alayı 25 Mart 1921 günü Kars'a ulaştı ve istasyonda halk tarafından karşılandı. Kazım Karabekir Paşa, daha sonraki uygulamaları Ankara'ya şu şekilde bildirdi:

"İkiyüz otuzbeş Türk ve onsekiz Hintli, onbir Nahçıvanlı ve dört İranlı cemi'an (tekmil, toplam, YK) ikiyüz altmış sekiz neferden mürekkep ve beraberlerinde ondokuz Türk zabiti bulunan Türk Alayı esaretten avdetle (dönerek, YK) bugün 25/3/37 Kars'a muvasalat etmiş (ulaşmış, YK) ve asker ve ahali tarafından samimiyetle istikbal izâz edilmiştir (ağırlanmıştır, YK). Bunlardan doksan yedi Türk, onsekiz Hintli ve dört İranlı cemian yüzondokuz neferle, dört zabıt Garbe azimet olup (gidip, YK) mütebaki (geri kalan, YK) zabitan kısmen cephe emrinde kalmışlar, kısmen memleketlerine mezun bırakılmışlardır.

"Mütebaki efrad bu mıntika ahalisinden olmakla memleketlerine terhis edilmişlerdir. Cümlesi aynı günde Sarıkamış'a müteveccihen (yönelinerek, YK) tahrik olunmuşlardır (gönderilmişlerdir, YK). İbrahim Tali Bey de aynı trenle gelmiştir. Rusya ahvali hakkında bir rapor takdim eyleyecektir.

"Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir" (Aslan,1997;361)

General Ali Fuat Cebesoy'un bu konudaki gözlemleri de, *Moskova Hatıraları* kitabında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bakû’den ayrılmazdan evvel Türk Komünist Partisi tarafından Türk esir subay ve erlerinden teşkil edilmiş bir piyade alayını ziyaret etmiştik. Bu alay hakkındaki müşahedelerimi anlatırken arkadaşlarıma demiştim:

“Göreceksiniz! Bu asker kardeşlerimizin hiçbiri bolşevik olmamıştır. Bunlar fırsat bulurlarsa anavatanda diğer kahraman arkadaşları gibi düşmanla vuruşacak ve muvaffak olacaktır.

“Müşahedelerimde yanılmadığımı öğrendiğim zaman çok sevinmiştim. Filhakika bu Türk alayı daha fazla beklemiyerek Ermenistan’dan yol istemişti. Mukavemetle karşılaşmıştı. Bu mukavemeti kahramanca kırmış ve Anadolu’ya girmeğe muvaffak olmuştu. Bu alayın subay ve erleri İstiklâl mücadelelerinin sonuna kadar garp cephesinin bir çok muharebelerinde kahramanca döğüşmüşler ve içlerinden pek çoğu şehit olmuştu. Bir daha kani oldum: Türk, her şeyden evvel Türk olarak kalır ve yaşar. Hürriyet ve istiklâli için sonuna kadar kendini müdafaa eder.” (Cebesoy,1955;125-126)

Cemil Kutlu’nun bu konudaki değerlendirmesi de şöyledir:

“Kaderin Bakû’ye sürüklediği bir esir için Türkiye’ye dönüş bileti komünistlerin elinde idi. Bu bilete sahip olabilmek için de önce Kızıl Alay’a intisap etmek gerekiyordu. İşte bu sebeple Türk esirlerinin Kızıl Alay’a girmelerinin ideolojik tercihlerinden değil, içine düştükleri sefaletten kurtularak, bir an önce memleketlerine dönmek istemelerinden kaynaklandığı dikkate alınmalıdır.” (Kutlu,2023;245)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar’a esir düşmüş Türk askerlerin bir bölümünün Türkiye Komünist Fırkası’nın kontrolünde bir askeri birliğe dönüştürülüp, bu yolla Anadolu’daki mücadelede komünistlerin etkili olmasını sağlamaya yönelik Sovyet Rusya projesi (esir askerler aracılığıyla sosyal devrim ihracı girişimi), 1921 yılı Mart ayında bu birliğin geride kalan bölümünün Anadolu’daki güçlerin emri altına girmesiyle başarısız bir biçimde sonuçlandı.